

ВЗАЄМНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ Й СУСПІЛЬСТВА В СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості взаємної відповідальності держави й суспільства в соціальній політиці як чинник демократичного розвитку та модернізації; визначено роль соціальної політики.

Ключові слова: соціальна політика, соціалізація, соціальна держава, модель соціальної політики.

Побудова в Україні правової, демократичної, соціальної держави є стратегічним напрямом модернізації соціальної політики. У сфері соціальної політики ключовим фактором, що заперечує або виправдовує конкретні методи й форми діяльності, є взаємодія груп інтересів, держави та суспільства.

Проблему ролі соціального забезпечення в політичному розвитку висвітлено в працях таких авторів, як Ф. Котлер, В. Мелиховський, А. Решетников, Л. Роберто та ін. Серед сучасних українських учених досліджують цю проблематику Д. Гордієнко, В. Гошовська, В. Давиденко, В. Жукова, О. Кіндратець, А. Колодій, Д. Неліпа, Я. Пасько, Т. Семигіна, А. Сіленко, В. Скуратівський, О. Скрипнюк, В. Цвих, Л. Четверикова та ін.

Мета статті – розкрити особливості взаємної відповідальності держави й суспільства в соціальній політиці як чинника демократичного розвитку та модернізації, визначити роль соціальної політики.

Політична модернізація включає соціальні та інституціональні перетворення, пов'язані з переходом від одного типу політичної системи до іншого. У сфері соціальної політики модернізаційні процеси приводять до активізації процесу соціалізації особи, постійного вдосконалення цінностей і норм, формування принципово нової, орієнтованої на раціональні зміни еліти. Модернізація безпосередньо виявляється в її диференціації, умінні адекватно реагувати на різноманітні виклики часу.

Відносини відповідальності є невід'ємною складовою всіх видів суспільних відносин і передбачають залежність одних суб'єктів суспільних відносин від інших з можливістю застосування один до одного в разі настання їх відповідальності певних санкцій як негативних наслідків (від морального осуду поведінки суб'єкта відповідальності до позбавлення його права на існування, як це має місце, наприклад, у разі настання полі-

тичної відповідальності громадського об'єднання).

Без відповідальності в її неформалізованих (морально-етичних) і формалізованих (юридичних) виявах суспільство не змогло б існувати, у суспільних відносинах запанувало б анархія й свавілля. Відносини відповідальності охоплюють усі сфери суспільного життя, зокрема, соціальну та політичну. Особливо важливе значення вони мають у політичній сфері суспільного життя, пов'язаній із соціальною політикою. Влада має реальну здатність і можливість реалізувати свою волю, справляти визначальний вплив на їх поведінку, застосовуючи за певних умов і різноманітні засоби примусу. Без відповідальності суб'єктів публічної влади перед підвладними (політичної відповідальності) влада перетворюється на безкарне насилля. Тому в демократичних державах значну увагу приділяють засобам реалізації відповідальності суб'єктів публічної влади – як індивідуальних – посадових і службових осіб, депутатів, керівників громадських об'єднань, так і колегіальних – представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій. Рівень реальної (а не формальної) політичної відповідальності суб'єктів є показником рівня її демократизму. Особливо важливе значення має створення засобів реалізації політичної відповідальності у перехідних до демократії суспільствах, у тому числі й в українському, оскільки без таких засобів неможлива сама демократія.

Проблематика політичної відповідальності тривалий час перебувала поза межами політологічних досліджень і лише останніми роками стала привертати увагу вітчизняних фахівців у галузі державного управління, політології, психології, педагогіки. Однак у вітчизняній і зарубіжній науці державного управління поки що немає праць, у яких би комплексно було досліджено проблему відповідальності у сфері соціальної політики.

Загалом модернізація соціальної політики є закономірною тенденцією функціонування й розвитку політичної системи відповідно до реалій і вимог часу; процесом трансформації суспільства, що супроводжується формуванням громадських і політичних інститутів, соціальною мобілізацією та поглибленням політичної участі, поширенням демократичних цінностей і норм, властивих розвинутих країнам, у менш розвинутих країнах.

Демократичний розвиток неможливий без взаємодії груп інтересів. Соціальна політика має регулювати й узгоджувати взаємодію груп суспільства, інтереси різних соціальних груп, людини й суспільства з метою збалансованого розвитку. Соціальну політику держави здійснюють органи влади й громадських інститутів [2, с. 87].

Соціальна політика включає відносини, процеси діяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на формування безпеки людини, задоволення соціальних потреб та інтересів, освоєння соціальних цінностей через забезпечення чіткого функціонування соціально-політичних інститутів, суб'єктів соціальної політики, координації, узгодження діяльності системи, спрямування на формування оптимального співвідношення пропорцій між елементами, дій усіх її учасників, форм, методів і засобів соціальної політики, забезпечення соціальної стабільності, соціальної безпеки.

Сутність глобальної економіки в тому, що бізнес іде туди, де вигідніше, де менші податки. Товари перетинають кордони з низьким податком, а капітали практично не оподатковуються. Зникла податкова база соціальної політики, що давала змогу здійснити справедливий перерозподіл доходів у соціальній сфері. Держава не може утримувати капітал у національних межах. Враховуючи, що важко реалізувати принцип солідарності в умовах глобалізації, його намагаються замінити принципом взаємної відповідальності держави й суспільства.

Найпоширеніше цей підхід реалізується в країнах Північної Європи: Данії, Швеції, Ісландії, Норвегії, Фінляндії. У цих країнах цінності соціальної держави забезпечуються високою часткою державного бюджету у ВВП. У Норвегії цей показник – 43%, Швеції – 59%, Ісландії – 25%. На відміну від України, тут особисті доходи не є основним джерелом податкових надходжень, а підприємницький прибуток оподатковується за прогресивною шкалою. Частка соціальних витрат (пенсії, субсидії) становить 32–37% бюджету, а з урахуванням витрат на охорону здоров'я – 60–68%. Крім цього, з місцевих бюджетів від 2/3 до 4/5 спрямовує на вирішення соціальних завдань. При цьому суспільні послуги, що здійснюють державні й муніципальні установи та підприємства, є загальнодоступними, якісними, надаються за доступними цінами або на пільговій основі: дитячі садки, догляд за людьми по-

хилого віку та інвалідами, забезпечення школярів. У цьому плані показова соціальна політика Швеції, в якій середня зарплата – 2 тис. євро (32,2 євро за годину: в Україні – у 27 разів менше), пенсія для всіх у розмірі 70–75% від зарплати, безкоштовна освіта, охорона здоров'я, стипендії 250 євро, вирішена житлова проблема [5, с. 34].

В Україні з кожних 10 громадян України 3 мають статус пенсіонера. При середньому показнику по країні 304 пенсіонери на 1000 населення, найбільше значення він має у Чернігівській області – 352 та Черкаській – 338. Середній розмір призначених місячних пенсій усім категоріям пенсіонерів у 2011 р. перевищив розмір загального прожиткового мінімуму (відповідно 1253 та 1017 грн). Порівняно з прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, це співвідношення ще оптимістичніше (розмір пенсії більший на 52,4%), проте пояснюється цей факт значно нижчим розміром прожиткового мінімуму для цієї групи населення (822 грн). Така позитивна динаміка для обох співвідношень спостерігається протягом останніх років. Водночас співвідношення середнього розміру пенсії та заробітної плати скорочується значно повільніше – з 36% на початок 2001 р. до 47% на початок 2012 р. [1, с. 57].

Втім слід взяти до уваги зростання споживчих цін, при цьому ціни (тарифи) на споживчі товари (послуги) у 2011 р. зросли на 4,6%, що майже вдвічі менше за відповідний показник 2010 р. У перерахунку на долари США на початок 2011 р. середній розмір пенсій усіх категорій пенсіонерів в Україні становив 144,7 дол. США, що менше, ніж у Білорусі (194,9) та Росії (249,3). На 01.01.2012 р. середній розмір пенсії всіх категорій пенсіонерів в Україні становив 156,9 дол. США, на 01.04.2012 р. – 160,2 дол. США, на 01.07.2012 р. – 177,9 дол. США [8, с. 156].

Невідповідність матеріальних потреб пенсіонерів розміру винагороди за багаторічну працю (а серед пенсіонерів 4,5 млн ветеранів праці) є однією з причин того, що ці люди продовжують працювати після досягнення ними пенсійного віку. Так, за даними вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності, середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2011 р. становила 22,1 млн осіб, з яких 1,8 млн – особи пенсійного віку. Серед економічно активних осіб пенсійного віку більшість (1808,0 тис. осіб) була зайнята економічною діяльністю і лише незначна частка (1,0 тис. осіб), не маючи роботи, активно її шукала [8, с. 157].

На думку А. Сіленко, з одного боку, ефективність соціальної політики залежить від мистецтва поєднання інтересів індивідів і держави, рівнів спільнот, груп у сфері соціальних відносин, а з іншого – від ефекти-

вності системи взаємодії державної влади, яка постійно оновлюється, недержавних структур, самої особи щодо життєзабезпечення та розвитку [6, с. 118].

В Україні зберігається інституціональна модель соціальної політики, що дісталася у спадок від радянської патерналістської моделі з елементами ліберальної моделі. Але в умовах сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів посилюється вплив ринкових механізмів регуляції соціально-політичних процесів у державі. Саме соціально-політичний маркетинг як технологія управління соціальними процесами здатен ефективно вплинути на формування певної соціальної політики, зміцнюючи конкурентоспроможність держави в світовому просторі й добробут її громадян [4, с. 46].

Глобалізація й часті кризи руйнують соціальну державу на Заході. Проте політична еліта шукає гідні відповіді на виклики соціального розвитку. В Україні уряди шукають виправдання перед світовим співтовариством, чому в Україні бідність не скорочується, а поширюється. Чергові програми й стратегії боротьби з бідністю не забезпечують вирішення проблеми. За такого підходу української влади до вирішення соціальних проблем можна констатувати, що в Україні в найближчій перспективі існуватимуть суттєві перешкоди на шляху побудови соціальної держави. Саме тому важливо знаходити засоби, методи й шляхи до такого великого досягнення людської цивілізації та культури, як соціальна держава, і кожен громадянин України зможе користуватися його благами, можливостями й досягненнями.

Формування демократичного політичного режиму зумовило проведення базових реформ у політичній і соціальній сферах, що привело до створення необхідних умов зародження основ соціальної держави в Україні. Відбулися зміни в політичній сфері: зменшення рівня централізованого державного управління та руйнація авторитарно-бюрократичної системи, відмова від панування командно-адміністративних методів, формування нового підходу до розуміння основних прав і свобод людини й громадянина та обов'язків держави щодо їхнього гарантування привели до зростання ступеня залучення громадян до суспільного життя, орієнтації на саморозвиток індивідів.

Важливим є становлення системи соціального партнерства в Україні як системи, в межах якої відбувається взаємодія рівноправних та автономних суб'єктів, регулювання соціально-трудова відносин шляхом ефективного й безконфліктного поєднання їхніх інтересів виступає головним чинником перетворення України на повноцінну соціальну державу. Водночас аналіз розвитку профспілкових організацій та організацій підприємців в Україні на сучасному етапі дає змогу стверджувати, що попри їхню значну кількість вони не відображають ін-

тересів більшості робітників і працевдавців, а їхня діяльність як суб'єктів соціального партнерства характеризується недостатньою активністю, що свідчить про продовження стадії формування зазначених суб'єктів. Це зумовлює активну участь держави в розвитку системи соціального партнерства, що дає змогу стверджувати про формування в Україні тристоронньої моделі такої системи. Політика соціального партнерства як система дій, спрямованих на гармонізацію соціально-трудова відносин і запобігання конфліктам між найманими працівниками й працевдавцями, досягнення між ними миру та співробітництва, гарантування прав і свобод обох сторін, стала чинником розбудови західних моделей соціальної політики.

Політика держави спрямована на забезпечення всіх необхідних умов розвитку профспілок та організацій працевдавців як суб'єктів соціального партнерства, гарантування економічної свободи громадян та запровадження тарифної автономії, утвердження солідарної системи участі суб'єктів соціального партнерства у виробленні соціальної політики й вирішенні соціально-трудова спорів [3, с. 98].

Соціальна політика є необхідною умовою інноваційного розвитку й новим ресурсом модернізації, без якої неможливий розвиток сучасного суспільства. Термін "модернізація" означає вдосконалення, осучаснення, складну сукупність економічних, соціальних, культурних, політичних змін, які відбуваються в суспільстві у зв'язку з процесом індустріалізації, опануванням науково-технічних досягнень [7, с. 98].

Висновки. Отже, критерієм ефективності соціальної політики як нової парадигми розвитку є підвищення соціальної відповідальності держави, бізнесу й особи; зміни соціально-економічних факторів розвитку, соціальної безпеки. Критерієм ефективності моделей соціальної політики є забезпечення соціальної безпеки суспільства, реалізація функцій захисту та розвитку.

Список використаної літератури

1. Качалова І. Соціальні індикатори рівня життя населення : статист. зб. / І. Качалова. – Київ, 2012. – 249 с.
2. Макарьська О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика, розробки та оцінки : монографія / О. В. Макарьська. – Київ : Ліра, 2004. – 328 с.
3. Новий курс: реформи в Україні, 2010–2015: нац. доп. / В. Б. Авер'янов та ін. ; за заг. ред. В. М. Гейця та ін. ; Нац. акад. наук України, Секція суспіл. і гуманіт. наук. – Київ : НВЦ НБУВ, 2010. – 221 с.
4. Семігіна Т. В. Порівняльна соціальна політика / Т. В. Семігіна. – Київ : МАУП, 2005. – 246 с.

5. Сидоріна М. Ю. Історія і теорія соціальної політики / М. Ю. Сидоріна. – Москва, 2010. – С. 177.
6. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві / А. Сіленко // Людина і політика. – 2003. – № 1. – С. 118–128.
7. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – Київ : НІСД, 2010. – 528 с.
8. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. наук.-аналіт. доп. / О. Л. Авксентьев та ін. ; за заг. ред. М. М. Розумного та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – Київ : НІСД, 2011. – 322 с.

Стаття надійшла до редакції 18.08.2014.

Ларина Н. Б. Взаимная ответственность государства и общества в социальной политике как фактор демократического развития

В статье рассмотрены особенности взаимной ответственности государства и общества в социальной политике как фактора демократического развития и модернизации, определена роль социальной политики.

Ключевые слова: социальная политика, социализация, социальное государство, модель социальной политики.

Larina N. Mutual Responsibility of the State and Society in Social Policy as a Factor in Democratic Development

Construction in Ukraine legal, democratic, social state is the strategic direction of political modernization. In the field of social policy a key factor in denying or justifying specific methods and forms of activity is the interaction of interest groups, the state and society.

The problem of the role of social security in the political development studied in the works of authors such as F. Kotlyer, V. Melyhovskyy, A. Reshetnikov, L. Roberto and others. Among the modern Ukrainian scientists investigating this problematic D. Gordienko, V. Goshovsky, V. Davydenko, V. Zhukov, A. Kindratets, A. Kolody, D. Nelipa, J. Pasko, T. Semigina, A. Silenko, V. Skurativsky, A. Skrypnyuka, V. Tsvyha, L. Chetverikov et al.

Paper objective – reveal features of mutual responsibility and society in social policy as a factor in political development and modernization, to determine the role of social policy.

Relationship Responsibility is an integral part of all kinds of social relations. They consist of some subjects depending on other social relations with the ability to use the second on the first in the case of liability of certain sanctions as negative effects on them. Such sanctions may range from a moral condemnation of the behavior of the subject liable to deprivation of his right to exist, as is the case, for example, in the case of political accountability of public associations.

Social policy includes relationships, processes of society that directly or indirectly influence the formation of human security, social needs and interests, the development of social values by providing accurate functioning of social and political institutions, economic social policy coordination, coordination of activities, targeting the formation of the optimal proportions between the elements, the actions of all its members, forms, methods and means of social policy, social stability and social security.

Missing tax base social policy, which allowed to make a fair income redistribution in the social sphere. The state can not continue to hold capital in national boundaries. So, given that it is difficult to realize the principle of solidarity in the context of globalization, it is trying to replace the principle of mutual responsibility and society.

Globalization and frequent crises destroy the welfare state in the West. However, the political elite seeking an adequate response to the challenges of social development. In Ukraine, governments are looking for an excuse to the international community why Ukraine is not reduced poverty and spreading. Regular programs and poverty reduction strategies do not provide a solution. In this approach, the Ukrainian government to solve social problems can be stated that in Ukraine in the near future there are significant obstacles to the construction of the welfare state. It is therefore important to find the means, methods and ways to achieve such great human civilization and culture as a social state and every citizen of Ukraine will be able to enjoy its benefits, opportunities and achievements.

Formation of a democratic political regime led of basic reforms in the political and social spheres, which led to the creation of the necessary conditions for the emergence of the foundations of the welfare state in Ukraine. There were changes in the political sphere: reducing central government and the destruction of the authoritarian-bureaucratic system, the rejection of the rule of command-administrative methods, the formation of a new approach to understanding the fundamental rights and freedoms of man and citizen and state responsibilities for their assurance, led to an increase degree of citizen participation in public life, focus on self-development of individuals.

It is important to establish a system of social partnership in Ukraine as a system within which the interaction of parity and autonomous entities, regulation of industrial relations through effective

and conflict-free combination of their interests, is the key to transforming Ukraine into a full-fledged welfare state. However, analysis of trade unions and employers organizations in Ukraine at present suggests that despite their many they do not reflect the interests of the vast majority of workers and employers and their activities, as subjects of social partnership, characterized by lack of activity, indicating to continue the making of these actors. This causes the active participation of the state in the development of social partnership, which suggests the formation of Ukraine tripartite model of the system. The policy of social partnership as a system of actions aimed at the harmonization of industrial relations and preventing conflicts between employees and employers, reaching between peace and cooperation, guaranteeing the rights and freedoms of both parties, was the factor of development of western models of social policy.

Government policy is aimed at ensuring the necessary conditions for the development of trade unions and employers' organizations as subjects of social partnership, guaranteeing economic freedoms and the introduction of tariff autonomy, strengthening solidarity participation of subjects of social partnership in the development of social policy and addressing social and labor disputes. Social policy is a prerequisite for innovation and development of new resource upgrade, which is impossible to achieve without the development of modern society. The term "modernization" means an improvement, modernization, a complex set of economic, social, cultural and political changes taking place in society in relation to the process of industrialization, the mastery of science and technology.

Thus, the criterion of the effectiveness of social policy as a new paradigm of development is to increase the social responsibility of government, business and individuals, the changes of socio-economic development factors, and social security. The criterion of performance models of social policy is to ensure social security of society, the implementation of security features and Development.

Key words: social state, social policy, social partnership, democratic political regime, legal state, liberal state, social democracy.